

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 148-149, 194-197; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 276-278; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 67, 69, 160; III, 259-261; IV 254-261; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 303; İbn Kuteybe, *el-Limâme ve's-siyâse* (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Kahire 1387/1967, I, 86-88, 95-97, 101-102, 116-118; Belâzürî, *Ensâb*, I, 170, 312; Ya'kübî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), III, 29-31; IV, 239, 558-559; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Meynard), IV, 402; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, IV, 345-348; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, II, 512-515; Ebü Bekir İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşım mine'l-kaşâşım* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb), Kahire 1399, s. 177-178; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 246-248; a.mlf., *el-Kâmil*, III, 81-88, 149-150, 155-156, 163-164, 274-276, 331-333, 354-357, 407; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 54-77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 170, 253-273, 282-284; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 2-3; Sezgin, *GAS*, II, 284; Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), XXI, 133-139; XXII, 338-339; Akkâd, *el-'Abkariyyâtü'l-İslâmiyye 1-4* (*el-Mecmû'atü'l-kâmile* içinde), Beyrut 1986, IV, 11-196; Bedrî Muhammed Fehd, "Amr b. el-Âş", *el-Mü'errihu'l-'Arabî*, XXVIII, Bağdad 1986, s. 66-74; Michael Lecker, "The Estates of 'Amr b. al-'As in Palestine: Notes on a New Negeu Arabic Inscription", *BSOAS*, LII/1 (1989), s. 24-37; Ronart, *CEAC*, s. 40; A. J. Wensinck, "Amr", *İA*, I, 412-413; a.mlf., "Amr b. al-'As", *EI²* (Fr.), I, 464.

AHMET ÖNKAL

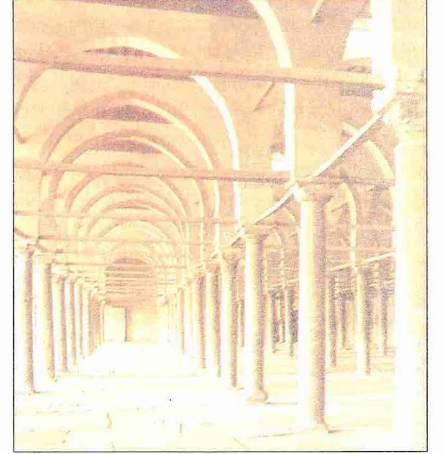
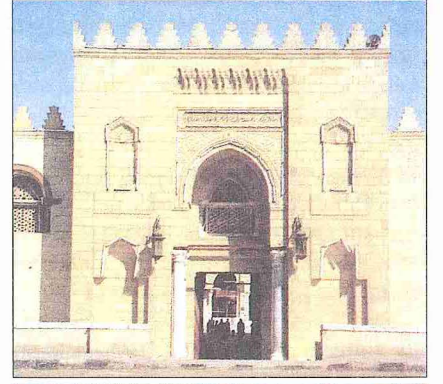
AMR b. ÂS CAMİİ

Kahire'de

Mısır'lı-kadîme adıyla da anılan Fustat'ta
Amr b. Âs tarafından
yaptırılan cami.

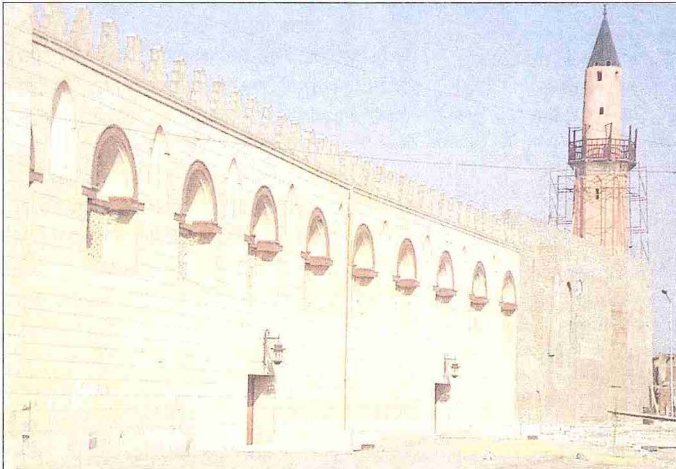
Müslümanlığın yayılması sırasında Mısır'ı fetheden kumandan Amr b. Âs 21 (642) yılında birinci İskenderiye kuşatmasından dönünce ordugâhın kurulduğu Fustat'ta bir cami yapılmasını emretmiştir. İslâmiyet'in ilk dinî yapılarından

olan bu cami çok basit bir mimariye sahipti. Bazılarının iddiasına göre cami eski bir Kopt kilisesinin harabesi üstünde inşa edilmişti. Kindî'nin yazdığına göre, Halife Muâviye'nin isteğiyle Mısır Valisi Mesleme, 673 yılında ilk camiyi yıktırarak doğu ve kuzey tarafından daha geniş olarak yaptırmış, Makrizî'ye göre dört köşesine dört minare ilâve ettirmiştir. Bunların İslâm sanatında ilk minareler olduğu kabul edilmektedir. Mısır Valisi Abdülazîz b. Mervân ise 79'da (698-99) burayı batı tarafından daha geniş olarak yenilemiştir. 711-712'de Kurre b. Şerîk el-Absî, Velîd b. Abdümelik'in emriyle yaptırdığı tamirde yarım daire biçiminde mihrap ilâve ettirmiş, Amr zamanında yapılan minberi kaldırtarak yeni bir minber koydurmuştur. 133'te (750-51) Vali Sâlih b. Ali kuzeye dört dizi sütun ilâve ettirerek camiyi genişletmiş, 175'te (791-92) Hârûnürreşid zamanında, Mısır Valisi Mûsâ b. İsâ caminin arka tarafına Ebû Eyyûb Rahbesi diye tanınan bir sahn-revak ilâve ettirmiştir. Yolu daraltan bu ekin daha sonra yarısı yıkılarak yol genişletilmiştir. 827'de Abdullah b. Tâhir camiyi yeni baştan yaptırtarak batı tarafından bir misli daha büyütülmüştür. Böylece sütunların sayısı 378'e yükselmiş, ölçüleri tahminlere göre 110×87 m. kadar olmuştur. Suâd Mâhir Muhammed'e göre ise caminin ölçüleri 112.5×120.5 m. olmuştur ki bu ölçüler bugünkülere uygundur. Bu sırada caminin kapıları on üçe, minareleri ise beşe çıkmıştır. 985'te camiyi ziyaret eden Mukaddesî duvarlarda mozaik süslemeler gördüğünü belirtmekte, Yâkût da 997'de mozaiklerin tamir edildiğinden bahsetmektedir. IX ve X. yüzyıllarda yapılan birçok eklemeler ve süslemelerden sonra 568'de (1172-73) Selâhaddin-i Ey-

Amr b. Âs Camii'nin taçkapısı ile içinden bir görünüşü

yübî camiyi tamir ettirmiş, 1250-1257 yılları arasında ve 666'da (1267-68) Zâhir Baybars, 1288'de Mansur Kalavun emriyle Emîr Baybars Çaşnigîr, 1303 zelzelesinden bir yıl sonra da Emîr Sâlâr tarafından tekrar tamir ettirilmiştir. Bu sırada yapılan batı cephesindeki alçı pencerelerle alçı mihrap günümüze kadar gelmiştir. Mihrabın sülüs hatla yazılı kitâbesinde Emîr Sâlâr'ın adı okunmaktadır. Cami XIV. yüzyıl sonlarında çok harap halde olduğundan, 1399'dan sonra Mısır tûccarlarının reisi Burhâneddin İbrâhim b. Ömer kendi parasıyla camiyi baştan başa elden geçirtmiş ve tamir işleri üç yılda sona ermiştir. 1468-1496 yılları arasında da Kayırtbay camiyi tekrar tamir ettirmiştir. Osmanlı idaresi sırasında 1672'de Mısır'a giden Evliya Çelebi, Amr Camii'nin yapılışı hakkında bir efsane anlattıktan sonra burada evvelce bir Kopt ile bir Rum manastırı bulunduğunu, caminin içinde 820 sütun olduğunu, kemerlere oturan tavanının nakışlarla süslendiğini yazmaktadır. Caminin o sırada bezemeli bir ahşap minbe-

Amr b. Âs Camii'nin eski ve restorasyon sonrası yenilenmiş duvarlarını bir arada gösteren sağ cephesi - Kahire / Mısır

ri, dört minaresi, sağ köşesinde vezir-
lere mahsus kafesli bir namazgâhı, sol
köşede ise bir ziyaretgâhı bulunuyordu.
Evliya Çelebi'ye göre minberin sağında
Bayram Paşa tarafından tamir ettirildi-
ğini bildiren 1032 (1623) tarihli kırk elli
beyitlik bir tarih manzumesi görülüyordu.
Amr Camii'nin planı ilk defa İngiliz
seyyahı R. Pococke tarafından 1737'de
çıkarılmıştır. Fakat tekrar harap bir du-
ruma giren cami, kuzey duvarındaki bir
kitâbeden öğrenildiğine göre, Osmanlı-
lar zamanında 1212'de (1797-98) Mem-
lûklü emîrlerinden Murad Bey tarafın-
dan büyük masraf edilerek geniş ölçü-
de tamir ettirilmiştir. Bu sırada duvar-
lar takviye edilmiş, ahşap kısımlar sö-
külerek yenilenmiş, minareler yeniden
yapılmış ve 1212 Ramazanının son cu-
masında (15 Mart 1798) kılınan namazla
tekrar ibadete açılmıştır. 1818-1826 yıl-
ları arasında Amr Camii'ni inceleyen ve
planını çıkararak P. Coste, camiyi o sıra-
larda yine ihmal edilmiş bir durumda
bulmuş ve birçok kısımların çökmekte
olduğunu yazmıştır. 1843'te Mehmed
Ali Paşa'nın emriyle cami tekrar tamir
edilerek bazı sahnlar ve cepheleer yeni-
lenmiştir.

Amr Camii, kalınlığı 1-2 m. arasında
değişen 9 m. yükseklikte duvarlarla çev-
rili, XV. yüzyıl başlarında aldığı şekliyle
düzensiz bir kareyi andıran bir binadır
(110×120 m.). Ortasında bir şadırvanın
yer aldığı iç avlusu bulunmaktadır. Muh-
telif devirlerde inşa edilmiş kible duvarı-
na dikey inen sahnlar halinde olan esas
mekân (harem), üzerlerinde merkezi içe-
ride sivri kâgir kemerler (bk. KEMER) atıl-
mış olan sütunlarla ayrılmıştır. Bu sü-
tunlar ve başlıklarının hiçbirisi cami için

işlenmiş olmayıp çevredeki eski yapılar-
dan devşirilerek ikinci defa kullanıldı-
ğında aralarında bir üslup ve ölçü bir-
liği yoktur. Sütunların çoğu hakkında çe-
şitli efsaneler anlatılmaktadır. Avlunun
kuzey ve güney tarafındaki sütunlar yok
olmuş, sadece kaideleri kalmıştır. İçeri-
de bulunan sütun sayısı 150 kadardır.
Kemerlerin aralarında ahşap gergi ki-
rişleri vardır. Düz dam ise ahşap kiriş-
ler üzerine oturmaktadır. Duvarlardaki
bazı ahşap arkitravlar üzerinde oyma
süslemeler görülmüştür. İslâm sanatın-
da ilk mihrabın da Amr Camii'nde ya-
pıldığı genellikle kabul edilen bir gö-
rüşdür. Amr Camii'nde öteden beri ders
verildiği bilinmektedir. Yalnız Ezher'den
farklı tarafı, burada derslerin fahrî ola-
rak yapılmasıydı. Camide ders yapılan
yerlere *zâviye* deniliyordu. Suâd Mâhir
Muhammed'in haber verdiği göre
haftanın iki günü kadılar burada halkın
her türlü davalarına da bakarlardı. Yine
ona göre halifeler, sultanlar, valiler ve
emîrler ramazan ayının son cumasını
yalnız Amr Camii'nde kılarlardı. Nite-
kim bu usulün 1952'ye kadar devam
ettiği bilinmektedir.

1808'de Nil'in bir taşkınını önlemesi
için Allah'a yalvarmak üzere müslüman-
larla birlikte hıristiyan ve yahudiler de
Amr Camii'nde dua etmişlerdir. Günü-
müzde caminin kible duvarının sol kö-
şesinde bulunan üstü kubbe ile örtülü,
etrafı ahşap *maksûre** ile çevrili türbe-
nin Amr'ın oğlu Abdullah'a ait olduğu
rivayet edilmektedir. Amr Camii XX. yüz-
yılın başlarında çok harap bir durumda
idi ve yalnız yılda bir defa kalabalık ce-
maatle namaz kılınıyordu. 1977'de Mısır
Evkaf İdaresi tarafından büyük ölçüde
tamir edildiği gibi 1988 yılında da bazı
tamir ve restorasyon çalışmaları yapılan
cami halen ibadete açık durumdadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 191-194; E.
T. Richmond, *Moslem Architecture 623 to 1516*,
London 1926, s. 11-14; L. Hautecoeur – G. Wiet,
Les mosquées du Caire, Paris 1932, I, 199-207;
K. A. C. Creswell, *Early Muslim Architecture*,
Oxford 1932, s. 28, 99, 100; *A Short Account
of Early Muslim Architecture*, London 1958, s.
11, 13-14, 140, 234-248; Suâd Mâhir Muham-
med, *Mesâcidü Mısır ve evliyâ'ühe's-şâlihün*,
Kahire 1971, I, 61-76; R. B. Parker – R. Sabih –
C. Williams, *Islamic Monuments in Cairo*, Ka-
hire 1985, s. 50-52; Doris Behrens – Abouseif,
The Minarets of Cairo, Kahire 1985, s. 47-49;
E. K. Corbett, "The History of the Mosque of
Amr", *JRAS* (1891), s. 759-800.

SEMÂVİ EYİCE

AMR b. AVF (Benî Amr b. Avf)

(بنوعمر بن عوف)

Medine'deki iki büyük kabileden
biri olan Evs'in bir kolu.

Evs kabilesine bağlı beş kolun en bü-
yüklerinden biri olan Amr b. Avf oğulla-
rı, Amr b. Avf b. Mâlik b. Evs'in neslin-
den gelmiştir. Kahtâniler'den Ezd soyu-
na mensup olup bir hayli kalabalık ve
güçlü idiler. Çoğunluğu Medine'nin gü-
neyinde Kubâ ve Safine mevkillerine yer-
leşmişlerdi. Hicret sırasında ashtapan
bir kısmı Kubâ'da Amr b. Avf oğullarına
misafir olmuşlardı. Hz. Peygamber de
Hz. Ebû Bekir ile Kubâ'ya gidince on
günden fazla onların arasında kalmış ve
bu sırada Amr b. Avf oğulları yurdunda
meşhur Kubâ Mescidi'ni inşa etmişti.

Amr b. Avf oğulları birçok kollara ay-
rılarak soylarını uzun yıllar devam ettir-
mişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 45; İbn Hişâm,
es-Sîre, II, 477, 492-494; Belâzürî, *Ensâb*, I,
259, 263; Müberred, *Nesebü 'Adnân ve Kahtân*
(nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1936,
s. 21-22; İbn Hazm, *Cemhere*, Kahire 1962, s.
332-334; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire
1959, s. 372; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-
'Arab*, Beyrut 1402/1982, II, 834.

AHMET ÖNKAL

AMR b. CEMÛH

(عمرو بن الجموح)

Amr b. el-Cemûh b. Zeyd
el-Ensârî es-Selemî
(ö. 3/625)

Selemeoğulları'nın reisi, sahâbî.

Medine'nin iki büyük kabilesinden Haz-
rec'in Seleme (Selime) boyunun reisi idi.
Câhiliye döneminde putlara aşırı bir bağ-
lılığı vardı. Bu sebeple ensar arasında
oldukça geç müslüman olanlardandır.
Bazı kaynaklarda İkinci Akabe Biati'na
katıldığı belirtilirse de bu husus doğru
değildir. Ancak Akabe biatlarından son-
ra bizzat kendi oğlu ve bazı akrabaların-
ın, onun çok sevdiği Menâf adlı putu
birkaç defa bir çukura atarak putların
hiçbir güce sahip olmadığını ispatlama-
larından sonra müslüman oldu. Hicretin
ilk yılı dolmadan Medine'de yapılan en-
sar ile muhacirlerin kardeş ilân edilme-
si (muâhât*) merasiminde Hz. Peygam-
ber'in yakın akrabası Ubeyde b. Hâris

Amr b. Âs
Camii'nin
sütun
başlıklarından
bir örnek